

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.59.15614

УДК 343.98(045)

Ю. О. Ланцедова,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3065-8378>

Л. Ю. Грекова,

асистент

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: lua1906@gmail.com, lilich@ukr.net

Мета: запропонувати найбільш обґрунтований варіант класифікації криміналістичних методів і розуміння сутності кожного з власне криміналістичних методів дослідження. **Методи дослідження:** порівняльно-правовий аналіз, пізнавально-аналітичний та ін. **Результати:** запропонований варіант класифікації криміналістичних методів і розуміння сутності кожного з базисних власне криміналістичних методів дослідження. **Обговорення:** на основі аналізу основних точок зору підтриманий та розвинений запропонований Ю.Д. Ткачем варіант класифікації криміналістичних методів дослідження на базисний метод дослідження, загальнонаукові методи і криміналістичні методи з подальшим розподілом останньої з груп методів на власне криміналістичні методи (базисні власне криміналістичні методи, загальні власне криміналістичні методи, часткові власне криміналістичні методи) та запозичені криміналістичні методи.

Звернуто увагу, що відмінність індивідуальної і групової ідентифікації засновано лише на кількості і якості на трасосприймальному об'єкті або всередині нього тих ідентифікаційних ознак, які дозволяють зробити висновок про їх належність лише конкретному трасоутворювальному об'єкту або тільки певної групи трасоутворювальних об'єктів.

Ключові слова: класифікація криміналістичних методів; індивідуальна і групова ідентифікація; групофікація; діагностичне та ситуаційне дослідження.

Постановка проблеми та її актуальність.

Зародження та формування основ методології криміналістики відбувалося в контексті появи та розвитку уявлень, перш за все, про сутність та співвідношення таких базисних власне криміналістичних методів дослідження, як ідентифікація та встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності. До теперішнього часу відсутній єдиний підхід щодо розуміння сутності зазначених та інших криміналістичних методів, а також вичерпної їх класифікації, що не дозволяє завершити розробку наукових основ методології криміналістики і, як наслідок, з точ-

ки зору повного, єдиного, всебічного наукового обґрунтування використовувати ці методи задля найбільш ефективного, раціонального та якісного подолання кримінальних та інших правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Початок цілеспрямованому дослідженню та вирішенню даної проблеми поклав у 1940 р. С.М. Потапов у статті «Принципы криминалистической идентификации» [1], встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності на той час розумілося лише як початковий етап процесу ідентифікації.

Дещо пізніше, в 1969 р., М.В. Салтєвський захистив докторську дисертацію «Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические, правовые проблемы)», у якій досить чітко провів розмежування встановлення групової (видової, родової) приналежності та ідентифікації як різних по суті криміналістичних методів досліджень, визнавши сутність першого з методів у встановленні тотожності ознак зовнішньої будови певного твердого тіла за їх матеріально фіксованим відображенням на іншому твердому тілі, а встановлення групової (видової, родової) приналежності – у порівнянні або встановленні подібності двох і більше твердих тіл або обсягів суммативних утворень іншого агрегатного стану [2]. Даний підхід вчений послідовно відстоював і в подальшому в ряді навчальних посібників, перейменувавши встановлення загальної родової, видової та групової приналежності більш вдалим та лаконічним терміном «групофікація» [3, с. 21-35 та ін.].

Однак, у той же час В.Я. Колдин у 1969 р. у докторській дисертації «Идентификация и ее роль в установление истины по уголовным делам» [4] надав обґрунтування початковим уявленням про сутність та співвідношення методів ідентифікації та встановлення групової (видової, родової) приналежності [4]. Така позиція була підтримана Г.Я. Сегаєм у ще одній спеціальній докторській дисертації «Методология судебной идентификации» [5].

Необґрунтованість зазначеного підходу та невирішеність проблеми найбільш точного визначення сутності кожного з базисних власне криміналістичних методів може продемонструвати науковий аналіз розуміння сутності та співвідношення методів встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності та ідентифікації. У цьому відношенні, як правило, наводяться різні приклади з практики. Наприклад, вміст певної ємності з рідиною зі складним індивідуальним складом потрапляє в процесі здійснення кримінального правопорушення на конкретний криміналістично значимий об'єкт, і в процесі порівняльного експертного дослідження субстанцій рідини з даного об'єкта та порівняльних зразків рідини з указаної єм-

ності встановлюється такий збіг їх складних індивідуальних складів, який нібито дає підставу для категоричного висновку про ідентифікацію рідини з криміналістично значущого об'єкта з рідиною з ємності. Насправді ж у такому і в аналогічних інших практичних прикладах здійснюється не ототожнення ознак одного об'єкта з їх матеріально фіксованим відображенням у структурі, в даному випадку складі, іншого об'єкта, а порівняння якісно-кількісного складу двох об'ємів рідини – в даному випадку з ємності і з криміналістично значущого об'єкта. У підсумку, саме повний якісно-кількісний збіг їх складного індивідуального складу на рівні досить вузьких специфічних групових ознак, який становить сутність застосування методу встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності, дає підставу для категоричного висновку про єдине джерело походження цих двох об'ємів рідини – конкретної ємності.

Тому в даному і в інших аналогічних прикладах, які були практичними критеріями істинності зазначеного розуміння сутності та співвідношення методів встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності та ідентифікації, коли ідентифікація розглядалася лише як можлива кінцева мета реалізації методу встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності, фактично здійснюється недостатньо компетентна підміна досягнення цілей – ідентифікації замість фактичного встановлення загального джерела походження за допомогою методу встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності.

Приблизно таке недостатньо обґрунтоване розуміння сутності та співвідношення методів встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності та ідентифікації визначає помилковість та неповноту побудови всієї системи базисних власне криміналістичних методів дослідження та існує і до теперішнього часу в науковій та навчальній криміналістичній літературі.

О.А. Кириченко, досліджуючи дане питання в рамках кандидатської дисертації «Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности», в

1992 р. обґрунтував принципово нове розуміння трас (мікротрас) як відбитків (мікровідбитків) та відображень (мікровідображень) [6, с. 32-36, 55, 180]. В основу зазначеного дослідження покладено запропоноване М.В. Салтєвським розуміння сутності і співвідношення методів встановлення загальної родової (видової, групової) приналежності та ідентифікації.

Даний підхід був розвинений О.А. Кириченко в 1996 р. у докторській дисертації «Основы криминалистической микрологии» [7, с. 14-15] з чітким розмежуванням встановлення групової приналежності та ідентифікації мікрооб'єктів і з обґрунтуванням наявності їх індивідуальної та групової ідентифікації, сутності діагностичного та ситуаційного дослідження та встановлення загального джерела походження мікрооб'єктів [7, с. 18-19].

Пізніше у 1998 р. в монографії з основ мікрооб'єктології дане розуміння набуло нових аспектів [8, с. 215-221, 469-470], коли з урахуванням аналітичного переосмислення розробок інших авторів про основи діагностичного [9 та ін.], ситуаційного [10 та ін.] та інших криміналістичних методів дослідження було запропоновано детальне обґрунтування кожного з часткових методів дослідження мікрооб'єктів [8, с. 215-221] і сформульовані поняття індивідуальної та групової ідентифікації мікрооб'єктів, їх групофікації, встановлення джерела походження, діагностичного та ситуаційного дослідження [8, с. 220-221]. Даний підхід послідовно відстоював і в наступних навчальних посібниках [11, с. 52-59 та ін.].

Мета статті. Подальша наукова апробація і розвиток зазначеного розуміння сутності кожного з базисних власне криміналістичних методів та всеохоплюючої класифікації криміналістичних методів у цілому і становить основну мету цієї публікації.

Виклад основного матеріалу. Методи науки криміналістики є різноманітними, особливо часткові, оскільки в процесі судово-слідчої діяльності доводиться отримувати криміналістичні відомості з різноманітних матеріальних та ідеальних відображень, застосовувати безліч технічних засобів і методів. Саме

через це проблема їх класифікації має теоретичне та практичне значення.

Розглянувши запропоновані в навчальній літературі та у спеціальній монографії Г.А. Зоріна «Криминалистическая методология» [12] існуючі класифікації методів криміналістики, Ю.Д. Ткач дійшов висновку, що ці класифікації є недостатньо структуровані, повні та обґрунтовані, у силу чого необхідно підтримати запропоновану цим автором найбільш виважену, всеохоплюючу та термінологічно структуровану класифікацію методів, які використовуються криміналістикою [13, с. 411-412], що може бути представлена у такій дещо удосконаленій редакції:

1. Базисний метод дослідження – метод діалектичного матеріалізму.

2. Загальнонаукові методи дослідження:
2.1. Почуттєво-раціональні методи: метод спостереження, метод опису, метод порівняння, метод експерименту, метод моделювання.
2.2. Логічні методи: метод аналізу, метод синтезу, метод індукції (від часткового до загального), метод дедукції (від загального до часткового), метод гіпотези, метод аналогії, математичні методи: метод вимірювання, метод обчислювання, метод математичного моделювання, геометричні методи.

3. Криміналістичні методи: 3.1. Власне криміналістичні методи. 3.1.1. Базисні власне криміналістичні методи дослідження: метод ідентифікації, метод групофікації, метод діагностичного дослідження, метод ситуаційного дослідження, метод класифікаційного дослідження, метод встановлення загального джерела походження. 3.1.2. Загальні власне криміналістичні методи: метод версіювання, метод планування та організації роботи з пошуку кримінальних та інших правопорушень, метод взаємодії різних суб'єктів у подоланні кримінальних та інших правопорушень, метод пошуку і розшуку об'єктивних, суб'єктивних та змішаних джерел криміналістичних відомостей та ін. [13, с. 411]. 3.1.3. Часткові власне криміналістичні методи дослідження: метод кольороподільної фотовідеозйомки, метод контрастної фотовідеозйомки, метод фізичного моделювання, метод дактилоскопії, метод пороскопії,

метод еджескопії, метод одорології, метод габітоскопії, метод словесного чи суб'єктивного портрету, метод впізнання, метод фотовідеопортретної реконструкції обличчя людини за її черепом, метод процесуального слідчого (судового, експертного) експерименту, методи процесуального слідчого (судового) обстеження (огляду, особистого дослідження) місця діяння та ін. 3.2. Запозичені спеціальні криміналістичні методи: фізичні методи, хімічні методи, біологічні методи та ін. [13, с. 412].

Беручи за основу запропоноване О.А. Кириченком [7, с. 18-19; 8, с. 215-221, с. 469-470] і конструктивно розвинутого Ю.Д. Ткачем [13, с. 409-411 та ін.] та іншими авторами [13, с. 408-409 та ін.] розуміння кожного з базисних власне криміналістичних методів дослідження, розглянемо у деякому розвитку [14, с. 40-54] названі криміналістичні методи дослідження. Сутність ідентифікації полягає в ототожненні самого себе, тобто встановлення тотожності об'єкта за якимось ознаками, властивостями [15, с. 33], а саме: ознак зовнішньої будови (для людини – ознак зовнішності) певного трасоутворювального об'єкта, яким може бути як будь-яке тверде тіло, так і власне людина, з цими ж ознаками, що відобразилися у вигляді матеріального чи ідеального відбитку у процесі взаємодії (а при утворенні ідеальних відбитків – при візуальному сприйнятті твердого тіла чи людини) на трасосприймаючому об'єкті, який, у свою чергу, також може бути матеріальним (інше тверде тіло) чи ідеальним (свідомість чи пам'ять особистісного джерела). Можна виділити два види ідентифікації: індивідуальна ідентифікація, коли в матеріальному чи ідеальному відбитку відобразиться така кількісно-якісна сукупність цих ознак, що в дослідника (експерта, який проводить експертизу; особи, якій пред'явлено для впізнання певне речове джерело чи конкретна людина та ін.) виникає внутрішнє переконання в тому, що ця сукупність є неповторною і може бути залишеною лише конкретним трасоутворювальним об'єктом і не може бути наслідком взаємодії із будь-яким іншим об'єктом, як би він не був схожий на встановлюваний трасоутворювальний об'єкт. Коли ж такого роду матеріальні чи

ідеальні відбитки нечіткі (зумовлено механізмом трасоутворення, у т.ч. й характером поверхні матеріального трасосприймаючого об'єкта чи умовами візуального сприйняття тощо), що полягає у збереженні в собі лише окремих індивідуальних ознак, які можуть належати вже декільком схожим між собою речовим джерелам чи громадянам, то може йтися тільки про другий вид ідентифікації, а саме про групову ідентифікацію.

Під групофікацією доцільно розуміти встановлення факту групової (видової, родової) схожості морфологічних (зовнішньої чи внутрішньої будови) або інших субстанційних (якісно-кількісний склад, фізичні константи тощо) ознак двох і більше твердих тіл або двох і більше об'ємів сипких, рідких чи газоподібних речовин.

У той же час, у групофікації багато спільних рис із методом класифікаційного дослідження, сутність якого, однак, полягає у встановленні факту належності конкретного об'єкта живої чи неживої природи до певної таксономічної одиниці (царство, тип, підтип, клас, підклас, ряд, підряд, сімейство, підсімейство, рід, підрід, вид, підвид, різновид, форма) чи до іншої класифікаційної групи.

Таким чином, при групофікації встановлюється факт наявності групової, видової чи родової схожості субстанційних ознак двох і більше твердих тіл чи двох і більше об'ємів речовин іншого агрегатного стану. У випадку класифікаційного дослідження присутня наявність як вказаних, так і будь-яких інших класифікаційних ознак у певного твердого тіла, у т.ч. живого організму, чи у певного об'єму речовин іншого агрегатного стану, що і дає підстави для зарахування цього тіла чи об'єму речовини до певної таксономічної чи іншої класифікаційної групи, роду, виду об'єктів. Тому класифікаційне дослідження, з одного боку, дещо нагадує групофікацію, оскільки в обох випадках встановлюється схожість певних родових, видових та інших групових ознак, а з іншого – на ідентифікацію, оскільки в обох цих процесах одне тверде тіло порівнюється зі своїми ж ознаками, які, однак, при класифікаційному дослідженні відображені у певній таксономічній чи іншій груповій класифікації, а при ідентифікації – відобразилися

при взаємодії на поверхні чи у структурі іншого твердого тіла або у свідомості людини.

Під діагностичним дослідженням більш правильно розуміти встановлення факту наявності ознак загального характеру певного зовнішнього впливу за матеріально фіксованим відображенням цих ознак на різного роду об'єктах, коли по цих ознаках можна діагностувати лише факт певного зовнішнього впливу.

Ситуаційним дослідженням доцільно іменувати встановлення механізму (ситуації) взаємодії двох і більше твердих тіл чи об'єкта будь-якого агрегатного стану з певним твердим тілом чи тілами.

Встановлення загального джерела походження двох і більше твердих тіл або їх частин або двох і більше об'єктів в'язких, сипучих, рідких або газоподібних речовин може бути здійснено за допомогою індивідуальної ідентифікації (в т.ч. по загальній лінії або площині поділу), груповій ідентифікації, групофікації, діагностування та/або ситуаційного дослідження.

Висновки. Запропоновані підходи дозволяють чітко уявити сутність та співвідношення між собою кожного з базисних власне криміналістичних методів, а також надати в розпорядження слідчих, суддів, експертів та інших суб'єктів процесу подолання кримінальних та інших правопорушень всеохоплюючу класифікацію криміналістичних методів. У той же час розглянуті підходи не претендують на остаточність вирішення відповідних проблем методології криміналістики та можуть стати лише основою для розробки на їх основі загальноприйнятого варіанта вирішення цих проблем у результаті широкої коректної наукової дискусії.

Література

1. Потапов С.М. Принципы криминалистической идентификации. *Сов. гос-во и право*. 1940. № 1.

2. Салтевский М.В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические, правовые проблемы): дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1969. 482 с.

3. Салтевский М.В. Криминалистика в современном изложении юристов: учеб.-практ. пособ. Харьков: Рубикон, 1997. 432 с.

4. Колдин В.Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1969. 31 с.

5. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1970. 30 с.

6. Кириченко А.А. Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1992. 335 с.

7. Кириченко А.А. Основы криминалистической микрологии: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.09. Харьков, 1996. 32 с.

8. Кириченко А.А. Основы судебной микрообъектологии: монография. Харьков: Основы, 1998. 1220 с.

9. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: науч.-практ. пособ. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. 238 с.

10. Прохоров-Лукин Г.В. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1993. 17 с.

11. Курс лекцій з криміналістики: навч. посіб. / О.А. Кириченко, Т.О. Коросташова, Ю.О. Ланцедова, О.С. Тунтула, В.С. Шаповалова; за наук. ред. О.А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 348 с.

12. Зорин Г.А. Криминалистическая методология: монография. Мн.: Амалфея, 1999. 608 с.

13. Кириченко А.А., Тунтула А.С., Ткач Ю.Д. Инновационные основы методологии криминалистики. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* 2019. Вип. 64. С. 405-416.

14. Ланцедова Ю.О. Криміналістика: навч. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіаційного ун-ту «НАУ-друк», 2017. 314 с.

15. Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: підруч. / за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 544 с.

References

1. Potapov S.M. Principy kriminalisticheskoy identifikacii. *Sov. gos-vo i pravo*. 1940. № 1.
2. Saltevsij M.V. Teoreticheskie osnovy ustanovlenija gruppovoj prinaldlezhnosti v sudebnoj jekspertize (metodologicheskie, pravovye problemy): diss. ... d-ra jurid. nauk: 12.00.09. Har'kov, 1969. 482 s.
3. Saltevsij M.V. Kriminalistika v sovremennom izlozhenii juristov: ucheb.-prakt. posob. Har'kov: Rubikon, 1997. 432 s.
4. Koldin V.Ja. Identifikacija i ee rol' v ustanovlenii istiny po ugovnym delam: avtoref. diss. ... d-ra jurid. nauk. Moskva, 1969. 31 s.
5. Segaj M.Ja. Metodologija sudebnoj identifikacii: avtoref. diss. ... d-ra jurid. nauk: 12.00.09. Kiev, 1970. 30 s.
6. Kirichenko A.A. Klassifikacija mikroobektov i ih znachenie pri rassledovanii prestuplenij protiv lichnosti: diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09. Kiev, 1992. 335 s.
7. Kirichenko A.A. Osnovy kriminalisticheskoy mikrologii: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. 12.00.09. Har'kov, 1996. 32 s.
8. Kirichenko A.A. Osnovy sudebnoj mikroobektologii: monografija. Har'kov: Osnovy, 1998. 1220 s.
9. Koruhov Ju.G. Kriminalisticheskaja diagnostika pri rassledovanii prestuplenij: nauchn.-prakt. posob. Moskva: NORMA-INFRA-M, 1998. 238 s.
10. Prohorov-Lukin G.V. Teoreticheskie i metodicheskie osnovy sudebno-jekspertnoj situologii: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09. Kiev, 1993. 17 s.
11. Kurs lekcij z kryminalistyky: navch. posib. / O.A. Kyrychenko, T.O. Korostashova, Ju.O. Lancedova, O.S. Tuntula, V.S. Shapovalova; za nauk. red. O.A. Kyrychenka. Mykolai'v: Vyd-vo ChDU im. Petra Mogyly, 2014. 348 s.
12. Zorin G.A. Kriminalisticheskaja metodologija: monografija. Mn.: Amalfeja, 1999. 608 s.
13. Kirichenko A.A., Tuntula A.S., Tkach Ju.D. Innovacionnye osnovy metodologii kriminalistiki. *Kriminalistika i sudova ekspertiza: mizhvidom. nauk.-metod. zb.* 2019. Vip. 64. S. 405-416.
14. Lancedova Ju.O. Kryminalistyka: navch. posib. Kyi'v: Vyd-vo Nac. aviacijnogo un-tu «NAU-druk», 2017. 314 s.
15. Bilenchuk P.D. ta in. Kryminalistyka: pidruch. / za red. P.D. Bilenchuka. 2-ge vyd., vypr. i dop. Kyi'v: Atika, 2001. 544 s.

ABOUT THE PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF CRIMINALISTIC METHODOLOGIS

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: lua1906@gmail.com, lilich@ukr.net

Purpose: to propose, for the initiation of a discussion, the most reasonable variant of the classification of criminalistic methods and understanding the essence of each of the basic actually criminalistic methods of research. **Methods:** documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc. **Results:** a variant of the classification of criminalistic methods and an understanding of the essence of each of the basic actually criminalistic methods of research is proposed. **Discussion:** based on the analysis of the main points of view, the proposed by Yu.D. Tkach is a variant of the classification of criminalistic methods of research into the basic research method, general scientific methods and the criminalistic methods with a further division of the latter from the groups of methods into an actually criminalistic methods (the basic actually criminalistic methods, the general actually criminalistic methods proper, the particular actually criminalistic methods) and the borrowed criminalistic methods.

Some improvement in the positions of O.A. Kirichenko, Yu.O. Lantsedova and Yu.D. Tkach made it possible to simplify the understanding of the essence of such basic actually criminalistic methods, as methods of individual and group identification, the method of grouping, methods of classification, diagnostic and situational research and the method of establishing a common source of origin.

Attention is drawn to the fact that the difference between individual and group identification is based only on the quantity and quality on the trace- perceptive object or within it of those identification signs, that allow us to conclude, that they belong only to an individual trace-forming object or only to a certain group of trace-forming objects.

Keywords: classification of criminalistics methods; individual and group identification; grouping; diagnostic and situational research.